

„Cserebogár, sárga cserebogár....” – tünődés biológiai honismeretünkről

A szülőföldi kistáj, a honi Természet ismerete, tisztelete, szeretete-szerelme és féltése – ennek bennünk élő örömteli érzése és kisugárzása gyermekeinkbe, tanítványainkba, s bennük való továbbmunkálása – ez a biológiai honismeret lényege.

Biológusként mindig vallottam, sohasem tagadtam: *barangolni jó*. Ilyen szemmel jártam a tengerek és az óceán partjait, az Alpok és Kárpátok ösvényeit, az ázsiai pusztákat. A múltat őrző természeti értékeket kerestem meg, nem csupán térben, hanem időben is utazgatva. Olykor-olykor elkalandoztam a művelődéstörténet labirintusaiban is, s ha lehetett, égi ösvényeken barangoltam. Hála néhai egyetemi tanítómesteremnek Kolosváry Gábor akadémikusnak, ki a fosszilis korallok és tiszai mohaállatok és kaszások révén megtanított gondolkodni „biológiául” és nevelt *ökológiai patriotizmusra*.

Vele vallhattam, s állítottam fiatalabb korban, ki tud a Földön az örök természeti csodákról, s arról mi szépséges? Más senki, csak a vándor. De akárhol jártam, mindig és mindenhol a honi táj hívó szava zsongott a fülemben, s a Földközi tenger hullámverése sem nyomta el a tiszai habok halk zenéjét. S a Svájci gleccserek közt is a Zempléni erdőkön túli Bodrogköz selyemfűvével takaróztam álmomban. Emlékszem gyerekkorom elalvás előtti álomrajzain tünődve, sohasem a feledés csöppjeit ízlelgettem, hanem az örökre rabul ejtő emlékek nektárját.

„Ámulni még, ameddig még lehet,
amíg a szíved jó ütemre dobban,
megőrizni a tágul szemet,
mellyel csodálkoztál gyerekkorodban.
Elálmélni még megszokottakon...”

(Áprily Lajos)

Magunk s tanítványaink számára idézem a költőt, aki a klasszikus görög gondolatot szépséges formában szóltatta meg. Ő maga, hetvenévesen, homályosuló szemmel, de fiatal szívvel csodálta a változó évszakokat, odakünt a Visegrád melletti völgyben. Mert mi is tudjuk, a honi táj és a honi természet szeretőinek a legdrágább és kifogyhatatlan öröm, amit az örök és visszatérő tavaszokban, s az élet kiteljesedésében megfigyelhetünk. „Ámulni még...”, megőrizni a gyermekszem, a gyerekfül világát. Amikor még minden színes volt, s az évek nem szürkítették el látását. Ami sokszor törvényszerű, mint a Szatymazi temető-domb égigérő fájánál, hová az ötvenes évek közepén a halászsas vitte tépni zsákmányát. Ott a Fehér-tó partján, tényleg égigérő volt a gyerekszemnek, s ma már látom milyen kicsiny, alig emelkedik ki a többi közül, de tudom s értem a pszichológiáját, emberformáló s megtartó szerepét, a tájhoz láncolását: Ilyen fája mindenkinek lehet, s remélem volt is, s fontos, hogy felnőtt korban tudni kell megvallani, vállalni és élni vele. Mikor tanítványaink közt vagyunk, ott kint a természetben, mindig másképp, minden gyereknek máshogyan, de varázsoljuk oda az égigérő fák álomrajzát... Mindig másképpen, soha sem sematikusan, kétszer sem egyformán.

Bizony ez nem könnyű, hány természetvédelmi őrt ismerek, aki ledarálja az ismert szöveget, százszor ugyanazt. Megértem őket is, s a magam kortársaitól kérdezem, az ötven évesnél idősebbektől, jut-e idejük s főként kedvük újra és újra, megkeresni azt a minden tavaszon kibújó virágot, s meglesni a fészkelő pacsirtát? Sokszor – tudom – bizony nincs! Nem engedi furcsa világunk. Kiszolgáltatottak vagyunk és sok a keserűség. A riadt polgár ma elkopott a haza szolgálatában. Sokan mondják manapság – „nem érzem jól magam”. Beteg a társadalom, s a gyermekek a társadalom tükre. Napi hatások záporoznak tévéből,

családból, utcáról, mindenhonnan – „minden érték csúcsa az anyagi ellátottság”. S hiába mondjuk mi, hogy az igazi értékek ingyen kaphatók – értik-e?, érzik-e? mit is szeretnének adni, s miért? Tény, hogy nevelő munkánkat ma sokminden gáncsolja... S közben eltelnek a legfogékonyabb gyerekek, s amikor ráébrednek az igazságra, addig esetleg elrontják már életünket. Hiszen nem szükségtelen az anyagi eszköz – de csak eszköz! S aki belefeledkezik, az igazi értékeket elveszti addigra. Sajnos hamis értékrendet programoznak napjaink hatásai gyerekeinkbe. Leszoknak az élő természettel való találkozásról, a vele való beszélgetésről. Leszoknak az olvasásról, s a könyvek segítő karjairól. Kik és hol értik a Kincskereső Kisködmön cinegekirályának szívdobogását, vagy az aranylóló Forsytia virágának tanúságtételét... A napi politika, amely erősen hat a magyar társadalomra, ma másfelé tart, nem magától, de furcsa segítséggel a *leggyerekelenebb időszakában vergődik*. Fucska világot élünk, mert kiszolgáltatottak vagyunk: a pénznek, a piacnak, a nemzetközi konkvisztátoroknak. De most kell harcolnunk, magunkért, a nemzetért, gyermekeinkért, s ebben nem is kicsit segít a honi természet patriotizmusa. Igaz, a nemzeti radikalizmus, finomabban szólva nem divat, bár nem is tiltott, mint a pártállami időkben. Csak ma „Európában” illik gondolkozni és nevelni, az internet támogatással és technikai imádatlal. S ki törődik a széthordott, elszántott kunszalmokkal, kidobott ősök csontjaival, a pókbangós kicsiny rétfolt beszámításával, az őskertjeink botrányos állapotával? Botrány egy-két szegedi temető állapota, ott az iskolák közelében, lakótelepek szomszédságában. Teljes feledés, közöny, de az internetet minden iskolába bekapcsoljuk, kiépítjük...

Pedig a nemzeti radikalizmus helyett a honi táj, a szülőhelyi természet radikalizmusát kell (ene) erősíteni minden eszközzel. Egy ilyen hazaszeretnek nincs nacionalista mellékíze, hiszen nem politikai vagy államhatárokhoz kötött, hanem lakóhelyem fáihoz, temetőkertjeihez, faluszéli tocsogók bibicifókáihoz, kistájunk szivárványaihoz. Természetvizsgáló- és nevelőként úgy tapasztalom, hogy a biológiai honismeret tudatának elültetéséért a család mellett pedagógusaink tehetnek sokmindent. Ebben szeretne sok más kiadvány mellett segíteni nekik. „A biológia tanítása” című módszertani szaklapunk is. Merjük a mi biológiai honismeretünket, megtartó örömminket továbbítani a következő nemzedékeknek. Konrad Lorenz pedagógiai elve szerint „Legfontosabb feladatunk gyerekeinket a természetbe visszavezetni. Aki képes erre, aki e tekintetben jó nevelő, az bizisten több lelket ment meg, mint egy jó plébános”. S sokan vagyunk a piros nyelvű pulikutyás társaságtól (Magyar Környezeti Nevelési Egyesület) az Erdei Iskolák hálózatáig, sok zöld szív dobogása hat gyerekeinkre, de mégis... százezrek maradnak ki ebből az ökológiai hazaszereteti nevelésből.

A biológiai honismeret megszerzése természetesen oktatási-iskolai feladat is (NAT), de úgy érzem még nagyobb mértékben iskolán kívüli területek nevelési feladánya. Hány órát látogattam iskoláinkban, hol az éppen tanított természeti lények semmi, de semmi érzelmét érzést nem indukáltak, csak feldolgoztattak és pár hét után nyom nélkül elfelejtődnek. Ezzel nem azt állítom, hogy az iskolai programoknak erre a nevelésre nincs lehetőségük, sőt kötelességük, csak... Ezért fontos a pedagógusképző intézményeknél ezzel is törődnünk! A didaktikai feladatok mellett az érzelmi, élő élmények, s kalandok nyújtása is fontos feladatunk s erre iskolán kívüli térben, sokszor időben van lehetőségünk. Kirándulások, nyári cserkész táborozások, erdei iskolák, múzeumi rendhagyó biológia foglalkozások, könyvtárak és állatkertek, fűvészkertek stb. helyszínein. Persze a tanár személyisége a legfontosabb! A lorenzi „bevésődés”, a szülőföldi természeti élmények, a vadmadarakkal, gyíkokkal, vadrigókval való találkozás, az évszakok tájdiszletei, éppen egyedfejlődésünk fogékony korszakában alapját jelenti későbbi biológiai hontudatunknak. Amire lehet emlékezni, újra fölkeresni, a változást észlelni és érteni. A falusi, városzéli biotópok színe, illata és muzsikája visszafordíthatatlanul ható tanulási folyamat a gyerekkorban, s egy életre szólóan meghatározó. Ahány ember annyi példa – jó is, csúnyább is.

Petőfi verseinek ihletettsége ma munkálkodásunk nélkül már érthetetlen, akár a tanárjelöltek számára is. „Cserebogár, sárga cserebogár”, érzelmi kötődése mai fiataloknak érthetetlen. Tanítványaim sorolják Antimalon solstitialis (ez a latin neve a sárga cserebogárnak), de a természetben nem ismernek rá, közömbös számukra, nem dajkadal említése már...

Arra is vigyáznunk kell, hogy egy-egy honi kistájunk lassan, vagy éppen gyorsan elveszti sajátos jellegét. Elvész harmonikus természeti arculata s akkor mi a különbség a szülőfőljak között. Klónozott tájak közt élni nem lehet öröm.

Amikor meggondolatlanul építkezünk (pl. Füzérkomlóson a faluszél legszebb kilátását a Füzéri várra egy modern gázfogadó állomással zárták le!) kis biotópokat semmisítünk meg. Ne felejtjük el: a szülőföldi táj nemcsak egy darab biotóp, hanem pszichotop is! S ha az emlék-szövedékek szépsége üressé válik a párnarajz – amiket nehéz perceinkben, akár meszsze a szülői háztól felidézhetnénk – elmosódik, akkor otthontalanná válunk, az érzés minden gyötrelmével.

Igaz talán, bár vitatható, hogy nem a szülőföld, hanem a megszületett ember az élet főszereplője. Vitatkozás helyett ismerjük el, hogy az ember létében, jellemében, erkölcsében benne van a szülőföld karaktere. Ezért is szeretjük szülőföldünket úgy, mint önmagunkat. Biológiai önmagunkat, lelki önmagunkat. Az embernek kb 60.000 génje van s ebből 59.400 állati gén; mindössze 600, csak nekünk, Homo Sapiensnek van meg. 99%-ban a csilló, az amöboid és ostoros mozgás, a perisztaltika, a halak kopolyúívei s a többi, soktízszernyi állati szerkezet és működés, viselkedés bennünk van. Mennyire törődünk és gondozunk kellene ősi, eredendő kapcsolatunkat. Figyelve ezekre a természeti génekre és hatásokra, s nem fetisizálva a csak 1%-os emberit. Gyökereink a természetben vannak, önmagunkban van. Persze ami az öntudat számára áthatolhatatlan határon túlmutat, az csábító homály. Öntudatunkba zárt világtalanok vagyunk, s szeretnénk eggyé válni az ősi másvilággal, amely végre önmagunktól elragad, s ezt bizony szerelemnek nevezzük. Ez alig különbözik az ember-ember közötti szerelemtől.

Hát ilyen érzés az igazi biológiai hontudat, az ember és a honi táj között végbemenő afféle lélekvandorlás; a szerelmes ember énje áthelyeződik a szeretett fába, vadmadárba, tájba. Ilyenkor képes legyőzni az ember egocentrikus érzéseit, s így lesz a hajdani tojásgyűjtőből lelkes természetvédő. E rendkívüli, de szerencsére mindennapos művelethez az energiát a származás pogány genetikai matériája adja – az evolúciós álmok tulajdonságai.

Viktor András „Kicsi, kedves vörösbögy” című írásában (Magyar Családi Kalendárium, 1987. 168. old.) három kiskamasz fiú bokor előtti beszélgetését „leste” el... „Ha én madár lehetnék, akkor vörösbögy szeretnék lenni” sóhajtja az egyik, számomra ez a szerelmes biológiai hontudat egyik legszivárványosabb példája. Amit a klasszikus pszichoanalízis mondana; az ember – lényegét tekintve – magas szinten organizált állat. Vörösbögy vagy vidra (gyerekkorom Lutra élményei kapcsán) – bármelyik igaz!

Az ember motivációi ősi, állati ösztönökből erednek. Az egyedfejlődés során – tanulás útján – módosulhatnak, későbbiekben az elsődleges hajtóerőktől függetlenednek, de harmonikus működésükhöz elengedhetetlen az elsődleges hajtóerők tudatos ismerete. Az elsődleges hajtóerők a Természetben tapasztalhatók, erre építettek őseink, ebből éltek, együtt éltek ezekkel.

Vásárhelyi Tamás írja, hogy nagyszerű dolgok történnek az emberrel, ha biológus. (Liget, 1990. 1. sz. 14. old.) Nyírbátori falukutató diákok nyári táborában beszélgetett a templomi zsindegyház faanyagáról, a tetőn növő mohákról, arról, hogy a karzat festett mintáinak élményanyaga a környező lápok élményanyagából származott, s a molnárfecskék színe a lisztesmolnárak kötényével hogyan kapcsolatos. Esmecsere ősi mélységek fölött: természet-ember, egyedülálló kultúra-táj, nyírségi kistáj! Így is lehet gyerekeket vezetni.

Olvasom Réthy Zsigmond: Gerendás tájtörténete és élővilága című dolgozatát (BMMK, 1996. 29-47. old.), e Békés-Csanádi löszhát kis falujában az ember és a természet evolúciós kapcsolatáról. Benne példázódik a tudós kutató összefonódása az ökológia tudományával és a honismereti biológiai pszichológiájával. Törődünk kell nekünk természetvizsgálóknak, hogy a kis települések lakói, gyerekei is megismerhessék szülőföldjük természeti értékeit, hagyományait, tudományos dolgozatokból is. Megyei múzeumi szervezeteinknek ebben nagy szerepe lehetne.

Gyerekeink Amerika élőlényeit jobban ismerik már, de hogy iskolájuk udvarán milyen fák élnek arról fogalmuk sincs. Hát ez is biológiai honismereti nevelés? Juhász Nagy Pál sokszor figyelmeztetett bennünket, hogy hiába erős mag az ökológiai kutatás, ha túlzottan „csak belülggyé” válik. Nem elég a kutatás, föltárás, azt közkinccsé is kell tennünk. Most offenzívában van e téren a hazai felsőoktatás, Nemzeti Parkjaink és az Oktatóközpontok, Erdei Iskolák lelkes szakemberei segítségével.

Elnézem Kunkovácis László fényképeit, ő számomra a biológiai honismeret egyik nagy dokumentátora. Nem véletlen, hogy a fővárosban lepergetett esztendő után újra a szeretett

tájakon találta meg a harmóniát, a zegzugos holtágakkal teli Körös-vidéken. Igaz, hogy egy technomorf környezet is válhat gyermekkorban pszichotopunkká, de fölnöve a bennünk rejtetten élő érzelmi természeti világ kapcsolathánya miatt, helyünket nem találó hontalanná válhatunk. S ez a biológiai hontalanság önpusztító és erősen környezet- és természetpusztító társadalmakat eredményez. Nem vagyok technika-ellenes, de unokáimnál tapasztalom, hogy a videó és Tv jóvoltából a pandamackókról, kókuszpálmákról, varacsos disznóról sokkal többet tudnak, mint a tiszta-parti őstölgyekről, a fehértói gulipánokról, vagy a dorozsmai tarka sáfrányról. Tudom ez az én hibám is, ezért próbálok minél több honi kis természetfilmet életre bábáskodni (Tavaszi puszták, szikések; Fortisszimó; Kardoskút ősszel; Vadvízország, ma; Tiszai haloványok; Tisza.), ahol honi szépségeinket láthatják, majd élőben kereshetik föl. Napjaink távturizmusos korszakában, a tősgyökeres magyar kistájak és helyi kultúrákat szétromboló hatások ellen nem védekeznünk kell... hanem támadnunk! Kézenfogni gyermekeinket, vezetni tanítványainkat és nem csupán tanulmányi, kutatási eredményeket adjunk nekik, hanem élményeket is. Őrizzük meg kistájaink biológiai sokszínűségét, s nem csak ott künn a pusztán hegyek-völgyek erdeiben, de itt bent a gyermeki lélek rejtekeiben is.

Ha most azt kérnék, foglaljam össze mindazt, amit a biológiai honismeret szerepéről írtam, azt mondom; nem teszem. Tegye ezt az Olvasó, gondoljon arra, mit jelentett neki gyermekkorában egy barkával feszülő fűz, egy tücsökmuzsikás rét, egy madárfióka pirosan tátogó torka; s a fölnőttként való találkozás velük, s másokkal a csigadomb avarján, záporos tópart szivárványa alatt. Aki ezt érzi és érti, úgyis teszi a dolgát, nem kötelességtudatból csak, de magáért a cselekvés örömeért, a jövő generációért. S néhányan mondhatják, igen ám, ez mind igaz, de valószínűleg sohasem lesz úgy, hogy minden egyes ember éppen úgy ismerje a természetet, mint egy „hivatásos” biológus. Nem is kell - a szülőtáj, a biológiai honismeretünk iránti ragaszkodásunk nemcsak azon múlik, hogy milyen alaposak szakmai ismereteink, hanem hogyan tudjuk bontani azt a téglafalat, amit korunk emelt az ember és a Természet közé. S ezt ezerféleképpen lehet... A szívnek és a léleknek van olyan természetes érzete és élménye ami erre képesít minket, szerelem a Természettel, amely egy embert egy teljes életen át hűségben és örömben tarthat. Engem, Téged, Minket és unokáinkat is...

Dr. Csizmazia György

Táplizó halász a Szigetközben (Alexay Zoltán felvétele)